

„Ötvenéves arany- lakodalom a múzsával”

A Jókai-jubileum és a
díszkiadás története

RÓZSAFALVI ZSUZSANNA

Ötvenéves aranylakodalom a múzsával – ezzel a mára már nem kevésbé patetikus kifejezéssel illeti Mikszáth Kálmán Jókai-monográfiájában a nagy példakép ötvenéves írói jubileumát. Vélhetőleg Mikszáth még nem sejthette, hogy a *Jókai élete és kora* megjelenését követően alig pár év múlva maga is „áldozatul esik” a századforduló ünnepési hullámának, öntömjenező kényszerének. Áldozatul esik, mondhatni, hiszen Jókai-monográfiájában – bár ugyan néhány dicsérő mondattal megemlékezik az ünnepségről – nem hangsúlyozza túl azt. Sőt, egy helyütt a következőket mondja: „Sok történt a kulisszák mögött, amit nem érdemes apróra elbeszélni.”¹ Más források, így például Jókai több önéletrajzi írása, Révai Mór János visszaemlékezései, a korabeli folyóirat-tudósítások, a nemzeti díszkiadás utolsó, a jubileum történetének szentelt kötete mind árnyaltabb képet festenek az ünnepségről, s leginkább a Jókai-életpályában betöltött jelentőségéről.

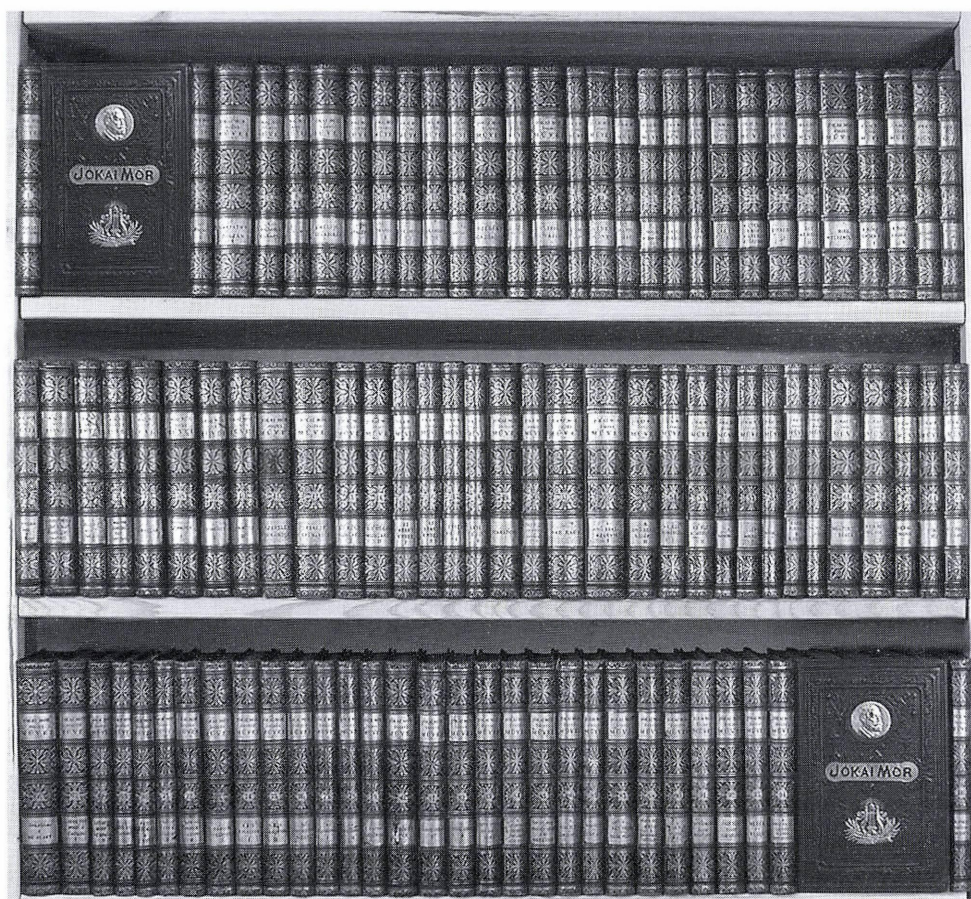
Jelen dolgozat tehát arra vállalkozik, hogy bemutassa mindazt, ami az ünnepi pódiumon, s a kulisszák mögött zajlott.

„... az ország úgy
nekimelegedett az ünnepnek”²

A századvég és századelő Budapestje ünnepségsorozatok lázában égett: alig ocsúdott fel az ország a koronázás grandiózus ceremóniájából, máris a bécsi és párizsi vi-

¹ Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora*. Akadémiai, Budapest, 1960. II. k. 154. old. A továbbiakban: Mikszáth, 1960.

² Uo. II. k. 153. old.

A százkötetes Jókai jubileumi díszkiadás

„... az összekuszált szerzői jogok rendezése volt a feltétele...”

lágkiállításokon való részvételre, majd az 1885-ös országos kiállításra készült. 1886-ban Buda visszavívásának 200. évfordulójára emlékező grandiózus fővárosi ünnepség következett, de a tíz év múlva esedékes millenniumi ünnepségsorozatig sem maradhatott nagyszabású rendezvények nélkül az ország: amikor ugyanis nem volt különösebb politikai, gazdasági vagy protokolláris „kényszerítőerő”, akkor következtek a díszmenetek vagy a több évtizedes művészi pályafutásról szóló megemlékezések. Így a kultúra, s különösen a szépirodalom mint a nemzeti önreprezentáció ki-

emelkedő terepe sem maradhatott ki az ünneplések sorából. Nem is történhetett ez másképpen, hisz a korszak művészete minden addiginál szorosabban fonódott össze a társadalmi, politikai élettel és identitással.³

A kiegyezést követően jelentősen megszorodó jubileumok mára már feledésbe merült tömegéből ugyan ki tartja még számon az 1879-es Fankenburg Adolf- vagy Lauka Gusztáv-jubileumot – melyekről a korabeli napi- és hetilapok éppolyan részletességgel tájékoztatták a részt venni nem tudó érdeklődőket, mint az 1873-ban megrendezett kerülő Liszt Ferenc félévszázados művészi pályáját köszöntő ünnepről vagy az 1894-es Jókai-jubileumról. Ez utóbb említett két esemény azonban mentes maradhatott a feledéstől, mert egyrészt Liszt és Jókai éppolyan szilárdan tartják helyüket nemzeti kánonunkban, mint amennyire töretlen népszerűségnek örvendtek a megemlékezések idején, másrészt képző- és iparművészetünk becses darabjai közé tartoznak azok az ajándékok, melyekkel a művésztsáak köszöntötték az ünnepeltet.⁴

Az irodalmi köztudatban legerőteljesebben élő Jókai- és Mikszáth jubileumok tehát önmagukban nem számítottak páratlan jelenségnek. S bár a ceremóniák külsőségeiket tekintve messze túlszárnyalták a

korszak művészeket köszöntő ünnepeit, jelentőségük mégis inkább abban volt, hogy elősegítették az életművek közel teljes díszkiadásának megjelenését, melyek nemcsak esztétikai és könyvészeti értéküket tekintve minősülnek páratlan vállalkozásnak. A századforduló két legtöbbet író szerzőjének művei ugyanis nem egy, hanem több különböző könyvkiadónál voltak lekötve, s az „összekuszált” szerzői jogok rendezése volt a feltétele a jubileumi kiadások megvalósíthatóságának. A Jókai-életmű díszkiadása, ellentétben Mikszáthéval, maradéktalanul tudta teljesíteni az előfizetői felhívásban közzétett ígérteit, vagyis a szerző szándéka szerint beemelő írások mindegyike – függetlenül attól, hogy mely kiadó rendelkezett a mű kiadási jogával – bekerülhetett a százkötetes sorozatba.⁵

A Jókai-jubileum terve: „Sok okos ember lassan mozdul, mert sokat tud, sokat beszél”⁶

Már 1883-ban felmerült annak gondolata, hogy Jókai ötvenéves írói pályájáról méltóképpen meg kell emlékezni. A „jubileumok iránt nagy érzékkel bíró”⁷ Komócsy József,⁸ a Petőfi Társaság alelnöke filológiai

3 Tanulságos ebből a szempontból is átgondolni Mikszáth fent idézett művének következő gondolatát: „Mert némileg Midászhoz volt ő (Jókai) hasonlatos abban, hogy amihez hozzányúlt, az előbb-utóbb képviselővé változott.” Mikszáth, 1960. II. k. 152. old.

4 Ezek az ajándékok mára már közgyűjteményeink kiemelt fontosságú kincsei közé tartoznak. A Liszt-jubileum emléktárgyait a Liszt Ferenc

Emlékmúzeum és Kutatóközpont, a Jókai-jubileum díszalbumait, okleveleit és ajándékait a PIM Művészeti Tára őrzi.

5 A jubileumi 100 kötetes kiadás 1894-ben indult, az utolsó kötet 1898-ban került ki a nyomdából, s a szerző 1898-ig írt műveiből válogatott.

6 Mikszáth, 1960. II. k. 153. old.

7 Mikszáth illeti ezzel a kifejezéssel Komócsy Józsefet a *Jókai Mór élete és kora* című munkájában.

A Révai Mórtól ajándékba kapott szekrény
a százkötetes kiadás számára
Petőfi Irodalmi Múzeum

„»*Ezt csináljátok utánam, fiaim!*«»

kutatásainak eredményeként ugyanis ezt az évet jelölte meg Jókai működésének fél évszázados határmezsgyéjeként. Jókai azonban több okból is tiltakozott a korai jubileum ellen, s írói pályafutása kezdetének *A zsidó fiú* című, az Akadémia által dicséretben részesített drámájának megírás évét, 1842-t tekintette.⁹ Jókay Jolán nagybátyjáról írott memoárjában így emlékszik vissza a Petőfi Társaság küldöttségének Jókainál

⁸ Komócsy József (1836–1894): a *Költő* és a *Hirmondó* című hetilap szerkesztője, az 1875-ben megalakult Petőfi Társaság egyik alapító tagja, később alelnöke, székesfővárosi képviselő. A társasági és irodalmi élet fáradhatatlan szervezője, számos jubileum kezdeményezője.

⁹ Míg Komócsy a szerző első írásainak megjelenési évéből indult ki az írói pálya kezdetének meghatározásakor, addig Jókai annak a drámájának megírás idejét tekintette mérvadónak, amellyel először tudta kívívni a műértők elismerését.

tett látogatására, az első ünnepi felkérésre és az író válaszára:

„Novemberben felfedezték az írók, hogy akkor lesz bátyám 50 éves írói jubileuma és kijöttek hozzá jelenteni, hogy nagy ünnepségeket szándékoznak rendezni a tiszteletére. Ettől nagyon megrémült.

– Ismét egy jubileum és ünnepség, még el sem feledtem a komáromi szomorú napokat és egy újabb gyászt akartok hozni rám.

Világért sem engedte.

– Kilenc éves voltam, – szolt, – mikor első dolgozatom nyomtatásban megjelent, az gyermekmunka volt és az nem számít, de ha már számba veszik irodalmi munkásságomat, akkor számítsák 1842-től, a *Zsidó fiú* verses drámámtól, amelyet Kecskeméten írtam és amelyet Petőfi másolt le és ugyancsak Petőfi hozta fel gyalog Kecskemétről a Magyar Tudományos Társasághoz, amit Bajza és Vörösmarty első helyre ajánlott, de hogy hová lett a *Zsidó fiú*, sohasem tudtam meg. Ugyancsak akkor írtam a *Hétköznapiakat*, így kérem az igen tisztelt íróársaimat, tegyék el ezt a nagy megtiszteltetést tíz évre, ha élünk, tíz év múlva majd elővesszük.”¹⁰

A pontosan tízévnyi halasztásnak az irodalmi okok mellett személyes háttere is volt. 1883. november 30-ára tűzte ki a Nemzeti Színház Jókai feleségének, Laborfalvi Rózának ötvenéves színészi pályáját meg- ünnepelő köszöntését. A budapesti

ünnep, melyre Podmaniczky Frigyes kérte fel egy megleghangú levélben a színésznőt, az ország számos nagyvárosában folytatásra talált. Ugyanebben az évben került volna sor Vály Ferencnek – Jókai egykori tanárának, későbbi sógorának – tanári pályája fél évszázados köszöntésére is. Jókai egyrészt terhesnek érezhette az ugyanazon évre összesűrűsödött protokolláris rendezvényeket, másrészt a köszöntések körüli halálesetek babonás félelemmel töltötték el.¹¹ Tíz év elteltével újra napirendre került e jubileum ügye: az eredetileg 1893 őszére tervezett ünnep lebonyolítására az elhúzódó hosszas készülődés miatt és Jókai kérésére végül 1894. január 6-án került sor.

A Petőfi-Társaság nevében¹² Komócsy József, aki saját írói működésének 25. évfordulóját 1890-ben „őszinte ovátiók közepette ünnepelte”, 1893. márciusában hirdetést és felhívást tett közzé a napi- és hetilapokban a következő szöveggel: „Ebben az évben lesz ötven éve, hogy hazánk koszorús nagy költője: Jókai Mór első irodalmi munkájával a közönség előtt megjelent. A rendkívüli szellem e csodálatos pályafutása, mely fényével nemcsak hazánkat, hanem az összes művelt világot betöltötte: arra ösztönöz minket, hogy aki annyi kincset adott nekünk egy fél évszázadon át, azt mi tiszteletünk és szeretetünk kincscével vegyük körül. Rendezzünk nemzeti ünnepet a legnagyobb író tiszteletére.”¹³

¹⁰ Jókai és Laborfalvi Róza. Hedegüs Sándorné Jókay Jolán emlékiratai. Singer és Wolfner, Budapest, 1927. 325. old.

¹¹ Uo. 320–330. old.

¹² A Petőfi Társaság korabeli elnöke maga az ünnepelt, Jókai Mór volt, így az alelnök, Komócsy József jegyezte a Társaság nevében a jubileum

megünneplésére felhívó sajtóközleményt.

¹³ A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története. Révai Testvérek, Budapest, 1898. 3. old. A továbbiakban: A Jókai-jubileum története. A szöveg különböző variánsait ld. még: *Vasárnapi Ujság*, 1893. március 19. 197. old.

Budapest, január. 1356. (1.) szám. XXVII. évfolyam. 1894.

BORSSZEM JANKÓ

Uj három királyok.

Három királyok
Elindulának
Jókai Móriozra tóztokat mondának.

Biz ez nem most termett,
De örökre gyermek;
Hagyj már békét Heródes annak a fegyvernek!

Kiadóhatalni a kiadó-hivatalban: Budapest, Ferenciek-teré 3. sz. Előfizetési díj: Egész évre 8 frt. — Félévre 4 frt. — Negyedévre 2 frt.
Megjelen minden vasárnap. Egyes szám 12 kr.

A Borsszem Jankó címlapja
1894. január 1.

„A rendkívüli szellem e csoládatos pályafutása, mely
fényével... az összes művelt világot betöltötte...”

Az ünnepség lebonyolítása céljából még márciusban létrejött a 25 tagú jubileumi bizottság, melynek elnöke Szász Károly volt. A bizottság Falk Miksára bízta a részletes program megszervezését, aki 5 társával együtt építette ki azt az egész országra kiterjedő, közel 500 főre felduzzadt rendezőbizottságot, mely részben a díszkiadás ügyét, másrészt pedig a megyei küldöttségeket és helyi ünnepeket szervezte. A felkért szervezők mindegyike a közélet kiemelkedő fontosságú fórumainak vezető egyénisége volt: a fővárost képviselő Gerlőczy Károly,¹⁴ Budapest korabeli alpolgármestere szinte valamennyi fontos fővárosi ünnepi esemény rendezésében részt vállalt, s így nagy gyakorlattal rendelkezett a ceremóniák lebonyolításában. A Fővárosi Képzőművészeti Bizottság elnökeként a budapesti képzőművészeket is bevonta a Jókai-ünnepség előkészítő munkálataiba, és az általuk ajándékként készített műalkotások, díszalbumok, oklevelek tervezésében is részt vett. Emich Gusztáv¹⁵ a

könyvkiadás egyik legelismertebb és legbefolyásosabb egyénisége, s mint Jókai egyik közvetlen munkatársa és kiadója vett részt az ünnepen, s egyúttal az Athenaeum vezérigazgatójaként a könyvszakmát is képviselte. Rákosi Jenő, a *Budapesti Hírlap* szerkesztője és lapkiadója nemcsak szervezte, hanem végigtudósította az ünnepi eseményeket: lapja január 1-jétől több mint egy héten át részletesen beszámolt a készülődés eseményeiről. Az előkészítő bizottság tagjai között volt a mára már elfeledett, de a korszakban ismert szerkesztő és fordító, György Aladár,¹⁶ aki *A Honnál* hosszú ideig volt munkatársa Jókainak, valamint a jubileum ügyét kezdeményező Komócsy József is.

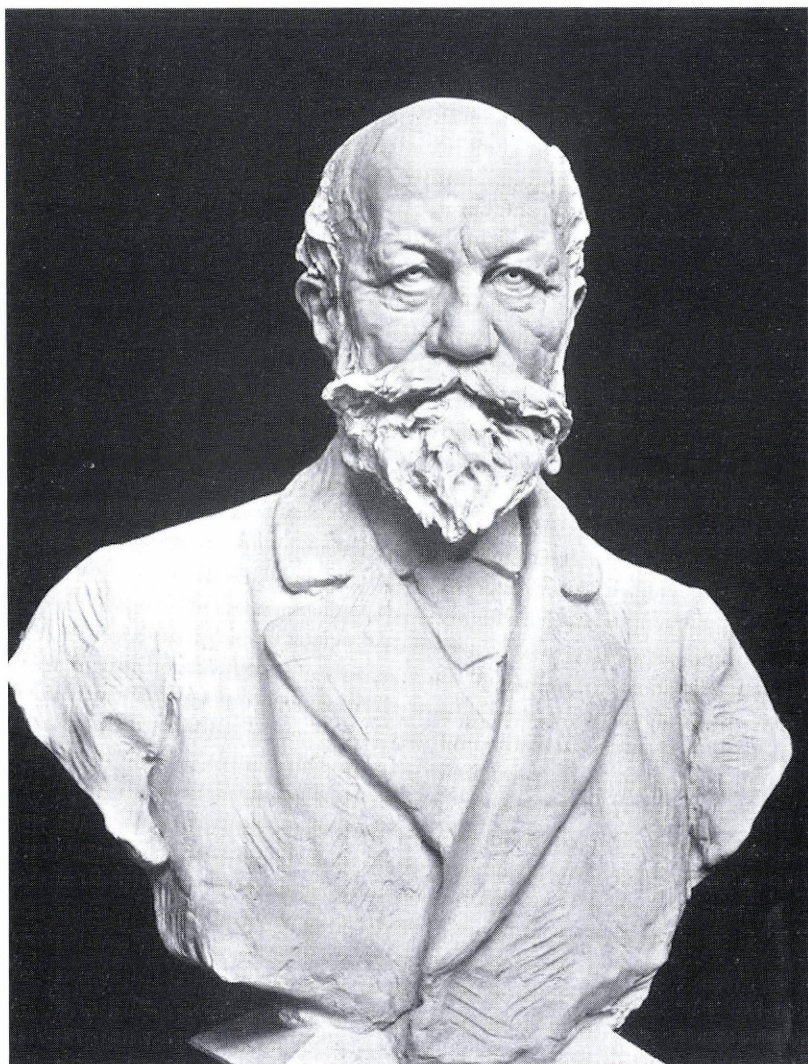
A huszonöt tagú bizottság által kidolgozott első terv¹⁷ jórészt az ünnep külsőségeit érintő megfontolásokból állt, illetve a Jókai számára átadandó reprezentatív ajándékokról döntött, mely tervezetből világosan látszik, hogy a bizottság első célkitűzése egy országos ünnepségsorozat szervezése

14 Gerlőczy Károly (1835–1900): Budapest első alpolgármestere és a Fővárosi Képzőművészeti Bizottság elnöke. Számos fővárosi és országos kulturális esemény rendezése kapcsolódik a nevéhez: így például az 1878-as párizsi világkiállítás magyar anyagának összeállításában vállalt fontos szerepet, az 1885-ös országos kiállítás alelnöke volt, az ő irányításával készült Budapest Főváros pavilonjának katalógusa, a millenniumi kiállítás fővárosi bizottságának elnöke, valamint Budavár visszavívásának 200. évfordulójára alakult bizottságnak is vezetőségi tagja volt.

15 Ifj. Emich Gusztáv (1843–1911): a híres nyomdászcsalád sarja, aki hat évig (1887–1892) parlamenti képviselő is volt, előbb az Athenaeum Rt. igazgatótanácsának tagja, majd annak vezetője, így Jókai Mórnak közvetlen munkatársa.

16 György Aladár (1844–1906): több mint harminc kötet szerzője, *A Hon* állandó munkatársa és a *Tanítók Zsebnaptárának* a szerkesztője volt azok megszűntéig, valamint a Petőfi Társaság, az Országos Közoktatási Tanács és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának is a tagja. Hosszú ideig munkatársa Jókainak.

17 OSzK Kézirattára, Fond V/777. Jókai Mórhoz intézett üdvözlések. 2. f. Nevezett vegyes tartalmú levelek között található az ünnep kivitelezésére vonatkozó részletes, négyoldalas nyomtatvány, melyet Falk Miksa csatolt a *Vasárnapi Ujság* főszerkesztőjéhez, Nagy Miklóshoz címzett leveléhez. A levél Nagy Miklós bizottsági taggá való felkérésére irányul, s a leendő taggal az ünnepség előzetes terveit ismerteti az ötoldalas nyomtatvány.

Zala György Jókai szobra

„Kultusztárgynak kijáró környezet fogadta az ünnepeltet...”

volt, mely a hasonló, korábban már tucatjával megszervezett rendezvények grandiózusabb kiadása lett volna.¹⁸ Számos, a romantika kultuszfogalma felől értelmezhető vagy legalábbis megérthető, mára már azonban visszatetsző gesztus többsége szerencsére kikopott az eredeti tervek közül. Így történt ez a korabeli fantázia egyik legszélsőségebbnek tekinthető tüneményével: a Jókai lába elé virágot szóró nők „körmenetével” is, mely ha megvalósul, talán a magyar romantika legfantáziadúsabb írójának képzeletét is felülmúlta volna, nem kevés témát adva az élelapoknak.

Az áprilisban újjáalakult és kibővült ünneprendező nagybizottság a közélet immáron szinte minden fontosabb szereplőjét soraiban tudhatta. S ahogy a díszkiadás zárókötetében olvashatjuk: „Voltaképpen könnyebb lenne azoknak a notabilitásoknak a nevét felsorolni, akik valami külső ok miatt a nemzet e tableaujáról hiányoztak.”¹⁹ A védelnök József főherceg²⁰ volt, aki a hatvanas évektől fogva az egyre

erősödő hazai irodalmi élet pártolója és mecénása, így például a Kazinczy- és Széchenyi-ünnepek támogatója is volt. Az elnöki tisztséget Eötvös Lóránd töltötte be, aki a jubileumi ünnepség eseményeit és a 100 kötetes díszkiadás ügyét egyaránt koordinálta. Eötvöst munkájában a 32 tagból álló alelnöki bizottság segítette, melynek tagjai között ott találjuk Jókai személyes ismerőseit, barátait és munkatársait. Így ott szerepeltek a politika kiemelkedő személyiségei: Apponyi Albert és Berzeviczy Albert, a korabeli művészet legnépszerűbb egyéniségei: Benczúr Gyula, Mikszáth Kálmán, a sajtó és könyvkiadás vezető alakjai: Gajári Ödön²¹, Rákosi Jenő,²² s a tudományos szervezetek vezetői, például Szász Károly²³ mellett a főváros vezetése: Ráth Károly²⁴ és Gerlóczy Károly is.

A nagybizottság közel 500 tagja eredetileg országos ünnepségsorozatot tervezett, melynek csupán végső állomása lett volna Budapest, s az első tervek szerint minden nagyobb városban, vármegyeszékhelyen kü-

18 Az előkészületek részletes tervezete olvasható a díszkiadás 100. kötetében, melyet a kiadó a jubileum történetének szentelt. A Jókai-jubileum története. 4–5. old.

19 Uo. 32. old.

20 József főherceg honvéd-főparancsnoki pályájának 25. évfordulóját néhány nappal a Jókai-ünnep előtt tartotta. Erről, valamint a két egymáshoz közel eső jubileumról cikkezett több korabeli lap is. Ld. Tolnai Lajos: József főherceg és a magyar irodalom. *Képes Családi Lapok*, 1893. december 17. 51. sz. 101–102. old.

21 Gajári Ödön (1852–1919): hírlapíró, szerkesztő és országgyűlési képviselő. Politikai tárgyú cikkeket jelentkezett főként a *Pester Lloyd*-ban, valamint a *Nemzet*-ben, s ez utóbbinak 1890 óta főszerkesztője, s egyúttal Jókai munkatársa is.

22 Rákosi Jenő (1842–1929): a korszak egyik legelismertebb főszerkesztője kiemelkedő szerepet játszott az ünnep szervezésében, hisz a lapokban megjelenő tudósításokat és hirdetéseket, valamint az előfizetési felhívásokat is szövegezte. Főszerkesztősége alatt a jubileum idején a *Budapesti Hírlap* a legalaposabb tudósításokat közölte a ceremóniáról. A hivatalos Jókai-ünnep napján mint az Otthon Írók és Hírlapírók elnöke köszöntötte írótársát.

23 Szász Károly (1829–1905): az ismert író, költő, református püspök a jubileum idején az Akadémia másodelnöke és a Kisfaludy Társaság alelnöke, s ebben a minőségében köszönti is az ünnepeltet.

24 Ráth Károly (1821–1897): az egységes főváros megszületésétől, 1873-tól haláláig Budapest főpolgármestere.

lön köszöntésre került volna sor. Ám Jókai gyenge egészségi állapotára hivatkozva erre nem vállalkozott, így a köszöntés végül Budapestre koncentrálódott, s az eredeti tervet visszajára fordítva, a vármegyék küldöttei jöttek Budapestre tisztelegni Jókai előtt.

Az ünnep hivatalos időpontja január hatodika volt, de már napokkal korábban megkezdődtek az íróat köszöntő színházi díszelőadások, valamint a különböző egyesületek, önképzőkörök nevében Jókaihoz érkező küldöttségi látogatások. A jubileum alkalmából a Nemzeti Színház január 4-én Jókai *Sinisterét*, a kereszténység születésének korát bemutató darabját tűzte műsorra,²⁵ a január ötödikei díszelőadás pedig a *Szigetvári vértanúk* részleteivel köszöntötte az ünnepeltet. A Népszínházban ugyanekkor a Strauss által megzenésített *Cigánybárót* játszották.²⁶

Már a jubileum első terveinél felmerült, hogy a magyar nők mint Jókai hálás olvasó- és célközönsége képviseltessék magukat az ünnepen. A bizottság választása a női küldöttség vezetőjének személyét illetően Wohl Jankára esett,²⁷ aki irodalmi és szerkesztői pályafutását nagyrészt az ünnepeltnek köszönhette, hisz 1861-ben, azaz tizenöt éves korában Jókai adta ki első verseskötetét.²⁸ Az írónő a „magyar nők küldöttségével” még január ötödikén meglátogatta az íróat, s átnyújtották azt a több mint nyolcvan magyar hölgy által darabonként szőtt szönyeget, amely az ünnepség

kezdetéig a Gizella téri Hass-szőnyegház kirakatában volt látható.

A Vigadó nagyertermében került sor a január hatodikai hivatalos ünnepségre. Kultuszértárgynak „kijáró” környezet fogadta az ünnepeltet: az épület termeiben helyezték el az írói jubileumra küldött ajándékokat, okleveleket, díszalbumokat és más képzőművészeti alkotásokat. Jókai mellett a „nagyterem felső részén pálmák és ciprusok közül nézett szembe az ünnepelő országgal Zala György Jókai-mellszobra.”²⁹ A jubiláns író az ünnepi megnyitó előtt fogadta a megyei deputációkat, a fő- és alispánokból, valamint a városok polgármestereiből álló küldöttségeket. Később az ország vezetése és politikusai tisztelegtek előtte: Tisza Kálmán, Szapáry Gyula, Bánffy Dezső, Csáky Albin, majd a főváros küldöttsége Ráth Károly főpolgármesterrel az élen.

A tíz órakor kezdődő ceremóniát Komócsy Jókaihoz írt ódája nyitotta meg, majd elhangzott Eötvös Lóránd köszöntő beszéde, melyben az írói pályá méltatását követően hivatalosan is bejelentette a díszkiadás megindítását:

„Ennek a te dicsőségednek, ennek a te érdemednek mi a legszebb szavaknál is maradandóbb emléket akarunk állítani. A köveket hozzá 50 éven át te magad hordtad össze, engedd meg, hogy emlékoszlopot mi építsünk belőlük.

²⁵ Az ünnep kezdete. Jókai a Nemzeti Színházban. *Budapesti Hírlap*, 1894. január 5. 4. old.

²⁶ Jókai jubileuma. A Népszínházban. *Budapesti Hírlap*, 1894. január 6. 6.sz. 6.p.

²⁷ Wohl Janka (1846–1901): költő és lapszerkesztő, híres irodalmi szalont tartott fenn, ahol a korszak

nevezetes művészei és írói fordultak meg. Irodalmi pályáját kezdetben Jókai egyengette.

²⁸ Ld.: Wohl Janka *költeményei*. Kiadja Jókai Mór, Pest, 1861.

²⁹ A Jókai-jubileum története. 32. old.

Az „Adria” Magyar Királyi tengerhajózási Részvénytársaság díszalbuma
Jókai Mórnak
Petőfi Irodalmi Múzeum

„... az ország vezetése és politikusai tisztelegtek előtte...”

Ez az emlékoszlop összes műveidnek díszes kiadása lesz, száz nagy kötet homlokán neveddel fogja hirdetni jövő nemzedékeknek a te érdemelt dicsőségedet és a mi nagyrabecsülésünket. Az a másfél ezer aláírás, mely vállalkozásunkat biztosítja, társadalmunk minden osztályából gyűlt össze s te büszke önérzettel mondhatod, hogy kiadód ez egyszer maga a nemzet s az a díszletdíj is, melyet neked átadni szerencsés leszek, a nemzet tiszteletdíja.”³⁰ A beszédet követően Eötvös felolvasta Tisza Lajos gróf levelét, melyben a király üdvözlétét tolmácsolta személye körüli minisztere által. Jókai számára a legkedvesebb ajándék – mint ez a kortárs visszaemlékezésekből egyértelműen kiderül – a király néhány soros személyes üdvözlete lett volna. E vágya azonban csak részben teljesült, hisz bár a királyi család tagjai, így például Erzsébet királyné és József főherceg személyes hangvételű üdvözlő levéllel köszöntötték az író, a király Tiszán keresztül tette ezt. Mikszáth, aki maga is tagja volt az előkészítő bizottságnak, a következőként látta az eseményeket:

„A kormány azon tanakodott, hogy a király mivel járuljon hozzá az ünnep emeléséhez. Wekerle a titkos tanácsosságot gondolta. Előbb azonban magánál Jókainál tapogatóztak, hogy mit szeretne. Az öregúr elgondolkozott, mi lenne hát még a világon, amit ő szeretne? Rendjele van már, címet nem akar, mert híre jár, hogy az egyetem doktorrá emeli s ezentúl dr. Jókai Mór lesz. Hát végre is abban állapodott meg, hogy egy legfelsőbb kéziratot szeretne legjobban, egy handbiletet a király néhány meleg sorával.

Hanem hiszen éppen ez az, amitől megijedt Tisza Lajos gróf, a király személye melletti miniszter, derék magyar ember, Jókainak erős barátja, de a formáknak is. Fölturkáltatta Bécsben talán az egész Archívumot, volt-e már eset rá, hogy egy Habsburg-király az alattvalójával ne a miniszteren keresztül levelezzék?

Arra bizony nem talált egy esetet sem. (Vagy rossz levélírók a Habsburgok, vagy rossz helyen kereste a levelek nyomait.) Tisza Lajosnak csak egy nem jutott eszébe a precedensek keresésénél, hogy Habsburg-királyok, az igaz, már voltak azelőtt is – de Jókai nem voltak s következőképp Jókai-jubileumok se. Maradtak tehát Bécsben a formáknál és Jókai nem kapta meg, amit a királytól várt.”³¹

Mikszáth szigorú, de ironikus megjegyzése jól reprezentálja a kortárs vélekedést a Tiszán keresztül küldött királyi üdvözlétet illetően, mely legerőteljesebb formában a korszak élelapjaiban kapott hangot, amelyek mindegyike reagált a királyi üdvözlétre. Humorával azonban a *Borsszem Jankó* levélpárodíája emelkedik ki:

„Kedves Barátom!

Mi ketten: én meg a király, minden jót kívánunk a te ötven-éves jubileumodhoz. Ő felsége legfőbb elismerését fejezi ki. Én is. De végtelenül sajnálom, hogy személyesen ott nem lehetek. De úgy fölvakartam éjjel a könykömet, hogy nem bírok csizmát húzni. Reményilem, nálam nélkül is meg-esik a mulatság.

Különben meg lehetsz győződve, a mi jóindulatunkról.

³⁰ Uo. 37–38. old.

³¹ Mikszáth, 1960. II. k. 154–155. old.

Az „Adria” Magyar Királyi tengerhajózási Részvénytársaság díszalbuma
Jókai Mórnak
Petőfi Irodalmi Múzeum

„»Száz nagy kötet homlokán neveddel fogja hirdetni...
a te érdemelt dicsőségedet...«”

Még a gyerekek is akartak gratulációt írni ebben a levélben. De egyrészt kifogyott már a hely a papíroson, másrészt meg nincsenek is gyerekek.

Sajnálom, hogy nem tudok olyan szépen írni mint te; különben szépen írtam volna én is.

Isten veled! Mulass jól!

Maradok hived

Tisza Lajos

T.s. Az Ő Fge nevében küldött levelemet el ne hányd. Ha útban levő kis unokád megnő, nagy mulatságára fog szolgálni még akkor is, midőn budapest-belvárosi takarékpénztárának szóló conto corrente-féle okirat, melyet a lapok fac-similében közölnek, már rég be lesz váltva.”³²

Jókai azonban a közvetett királyi üdvözlést éppoly „megindultsággal” fogadta, ahogyan Budapest díszpolgári oklevelét. 1893. március 22-én ugyanis a főváros közgyűlése díszpolgárává választotta az író, s ennek dokumentumát, az oklevelet, a korabeli ötvösművészet kiemelkedően szép alkotását, Ráth Károly adta át az ünnepeltnek. A Jókainak átnyújtott műalkotás Rauscher műegyetemi tanár rajza után készült: a fejlécen a főváros címere volt látható, míg az alsó lécen nemtőkkel körülvéve az írói pálya kezdetét és a jubileum évét jelölő két szám: 1848–1893, mely számok mellett jobb- és baloldalán az író ifjúkori és

korabeli arcképe volt található. A tíz font vastagon aranyozott műtárgy külön érdekessége a keretben található lila zománc medallion, melyek mindegyikére egy-egy Jókai-mű címe volt ráírva.³³

A tudományos, irodalmi és művészeti szervezetek külön-külön köszöntőbeszéd-del készültek: az Akadémia és a Kisfaludy Társaság nevében Szász Károly, az Otthon írók és hírlapírók nevében Rákosi Jenő szónokolt, a Petőfi Társaság alelnöke, Komócsy József Jókait mint a társaság elnökét köszöntötte. Nem véletlen tehát, hogy a Jókai-jubileumot a korszak élclapjai a köszöntőbeszédeken keresztül parodizálták leginkább: a *Borsszem Jankó* címlapján a csecsemő *Móricz* elé járuló *Új három királyok* küldöttséget ábrázoló rajzot közölt a következő felirattal: „*Három királyok / Elindulának / Jókai Móriczra tótszokat mondának.*”³⁴ Pár oldallal később a köszöntésekre rendületlen lelkesedéssel, kitartással és pátosszal reagáló Jókait sem kímélték. A szónokló pozitúrába helyezkedett íróról készült grafika alatt a következő szöveg állt: „Jókai, az ünnepelt költő, tizenhat küldöttségnek egyaránt csengő hangon, nem mutatva semmi ernyedést, fejezi ki örömet és háláját. Hogy lehet az, hogy kora s az utóbbi hetekben tapasztalt sokféle izgalom, meg nem gyöngítették?”³⁵ A választ a következő lapon találhatták meg az olvasók: „A csoda megfejtése egy kis hamisság és az áldott fonográf. Egy Jó-

³² *Borsszem Jankó*, 1894. január 7. 8. old. A továbbiakban: *BJ*

³³ A díszoklevél részletes leírását közzétette a *Készülődések* rovat Jókai és a főváros című cikke.

Budapesti Hírlap, 1894. január 5. 4. old. Kiállítva látható a Petőfi Irodalmi Múzeum Jókai-kiállításán.

³⁴ *BJ* 1894. január 7. 1. old.

³⁵ Uo. 3. old.

Az „Adria” Magyar Királyi tengerhajózási Részvénytársaság
díszalbuma
Jókai Mórnak
Petőfi Irodalmi Múzeum

*„»... egy legfelsőbb kéziratot szeretne legjobban, egy
handbiletet a király néhány meleg sorával.«”*

kai-fantom állt a küldöttségek előtt, melynek feje-üregébe egy munkás tolta bele egymásután a jubiláriusnak beszédjeit.”³⁶

A jubileumról szólván érdemes még egy pillantást vetni a több száz ajándék, mondhatni műremek közül néhányra, melyeknek teljes listáját minden korabeli heti- és napilap közölte, valamint a díszkiadás századik kötetében is megjelent.³⁷

A magyar szobrászok és festőművészek küldöttségének vezetője Zala György volt, aki társai nevében nyújtotta át a művészek ajándékát, egy faragott gótikus szekrényt, amelybe mintegy száz rajz, festmény és krétarajz került bele, így például Munkácsy *Siralomház* című festményének vázlata,³⁸ Zichy Mihály Jókai *Véres könyvé*ről készített vízfestménye vagy Barabás Miklós Jókai március 15-ei szereplését megörökítő festménye.³⁹ Valamennyi vármegye díszalbumot és/vagy díszoklevelet küldött az ünnepeltnek: meglett az eredménye, hogy a „piktorok Jókai életéből vett epizódokat festettek. Kompaktorok, örvösök és kalligrafusok cifrábbnál cifrább köréssű és díszítésű albumokon törték a fejüket.”⁴⁰

Az Otthon írókör a jubileumokon szokásos aranytollal ajándékozta meg a nemzet íróját, Zala György Jókairól mellszobrot készített, a budai vendéglősök egy ezüst billi- komot hoztak. A Jókai-művek olvasói szá-

mára azonban talán a legfrappánsabb küldemény a Pertozsényi Kaszinóé volt: az erdélyi kőszénbányászok ajándéka egy tárnát ábrázoló szobor volt a következő felirattal: A fekete gyémántok munkásai a fekete gyémántok szerzőjének.⁴¹

A budapesti, valamint a fontosabb országos napilapok amellest, hogy folyamatosan tudósítottak az ünnep előkészületeiről, a készülő ajándékokról és a jubileumot követően megindítandó 100 kötetes Jókai-kiadás előfizetői névsoráról, maguk is igyekeztek a jubiláns kedvére tenni. A tényeket és eseményeket legrészletesebben közlő *Budapesti Hírlap*, amelynek főszerkesztője Rákosi Jenő volt, január 6-ai számában humoros, aktualizált rövidhíreket közölt a Jókai-regények fiktív hőseiről mint valós személyekről, így például Kárpáthy Zoltánról, Tímár Mihályról vagy Berend Ivánról.

A hosszas, szinte vég nélküli ceremónia protokolláris elemeinek további felsorolása nélkül is érezhető, hogy a jubileum egésze kezdetben ahhoz az önmagát ünnepeiben (is) meghatározni és elismerni akaró *ünneplő ország és ünneplő Budapest* gesztushoz és lendülethez illeszkedett, melyben mintha az 1848-as forradalmi pátosz kiüresedett változata jelenne meg, azaz a robbanás viselkedésmintájának újra és újra átélésére

36 Uo. 4. old.

37 Evvel a listával ajándékozási szerződés formájában is találkozhatunk, ugyanis Jókai még 1901-ben egy tollvonással odaajándékozta ifjú feleségének a jubileumra kapott valamennyi műalkotást, a „nemzet ajándékát”. Budapest Főváros Levéltára, VII.173 Gászner Béla kőj iratai. 2008/1901. ikt. sz. Jókai Mór és Jókai Mórné sz. Grosz Bella ajándékozási szerződése. 1901. augusztus 2.

38 A művészek készülődéseiről ld.: Irodalom és művészet. *Budapesti Hírlap*, 1894. január 1. 4. old.

39 Kacziány Ödön: A művészek Jókainak. *Vasárnapi Újság*, 1894. 1. sz. 9. old.

40 Mikszáth, 1960. II. k. 153. old.

41 Kacziány Ödön: A Petrozsényi Kaszinó által az erdélyi bányászok nevében Jókainak átadott ajándék. *Vasárnapi Újság*, 1894. 2. sz. 27. old.

és megismétlésére tett sikertelen kísérlet lenne az építés és az unalom idején. A protokolláris szinten szigorúan determinált, a gyakorlat során rögzített íratlan szabályokat azonban a kortárs, többnyire író- és művésztársak fantáziája és humora emberléptékűvé és személyessé szelídítette. A kétségtelenül hibátlan kivitelezésű díszokleveleknél sokkal inkább figyelemreméltóak az intertextuális⁴² vonatkozású ajánlékok, a lapokban megjelenő Jókai-regényhősökre alludáló állhírektől a Berend Iván tárnáját megidéző szoborig.

Az utókor felől nézve a jubileum legnagyobb hozadéka a Jókai százkötetes díszkiadás, mely a századforduló könyvművészetének kiemelkedő teljesítménye, s egyúttal a Jókai-filológia alapvető kiindulópontját is képezi.

„Révai Mór csakugyan kigondolta, miképp lehetne Jókaiból tőkepezés...”⁴³ A nemzeti díszkiadás története

Jókai műveinek nemzeti díszkiadása – mely a korszakot tekintve nemzetközi viszonylatban is páratlan vállalkozás – több szempontból is az első igazi hazai könyvsiker és kiadói bravúr volt. A sorozat a maga 100 kötetével és 6000-et is meghaladó eladott sorozatszámával a könyvpiacra soha

addig nem látott méretet öltő vállalkozás volt, melynek létrejötte több hazai kiadó együttműködésének köszönhető.

A díszkiadás megjelentetésének gondolata a huszadik század talán legnagyobb formátumú kiadóvállalkozásától, Révai Mór János-tól származott. Révai kiadói tapasztalataiból született emlékezőkötetének⁴⁴ Jókairól szóló fejezete, valamint a sorozatkiadásra vonatkozó szerződés és iratanyag⁴⁵ alapján jól rekonstruálhatók a vállalkozás megszületésének körülményei.

Az első tervek szerint a jubileumi bizottság számos ajándékának egyike lett volna egy szerényebb pénzösszeg, mely a nyolcvanas években forgalomban lévő Jókai-kötetek eladásából, pontosan az ár 10 százalékából gyűlt volna össze. Ezt az ötletet Ráth Mór a jubileumi bizottság jóváhagyásával a fontosabb heti- és napilapokban közzé is tette. Révai – akit eredetileg nem hívtak meg az ünnepi bizottságba – a felhívást olvasva jutott arra a meggyőződésre, hogy az ötvenéves írói jubileum legmaradandóbb, nem csak gesztusértékű, hanem irodalom- és könyvtörténeti jelentőségű eseménye a művek nemzeti összkiadása kell hogy legyen. A rendhagyó ötlet okozta dilemmára így emlékszik vissza Révai: „Magyar kiadónál minden terv alphája, hogy leül az íróasztalhoz és megcsinálja a kalkulust, aztán minden terv omegája, hogy szépen elteszi a tervét – jobb időkre.

⁴² Az intertextualitás fogalmát itt tágabb értelemben használom, azaz nemcsak írott szövegekre, hanem szövegeként értelmezett műalkotásokra is alkalmazom, függetlenül azok hordozóitól.

⁴³ Mikszáth, 1960. II. k. 153. old.

⁴⁴ Révai Mór János: *Írók, könyvek, kiadók. Egy magyar kiadó emlékiratai*. Révai Testvérek, Budapest,

1920. I–II. k. A továbbiakban: Révai, 1920.

⁴⁵ OSzK Kézirattára, Fond 5/2. Jókai Mór egyes és összes műveinek kiadására vonatkozó iratok (levelek, szerződések, periratok). Nagyrészt a Franklin, Lampel, Révai cégek levelezése Jókai-val és egymással. 1886–1911. 78 db. 166 f.

Nagyságos Ur!

Egy a díszesség nem múlt fényében, ragyogó felszágados mű-
ködés után ünnepli halhatatlan kölségét a nemzet.

Kölségét, kivel az isteni Gondviselés különös kegyelme aján-
dékolta meg az országot, kinek műveiből nemzedékek tanulják meg
szeretni a hazát, ki a magyar szellemet ismertté és becsülfé tudta
tenni a művelt világ minden népe előtt.

Egy nagy ország rajongással szerelő népe röjja le háláját ez
ünnepen egy felszágad lankadottan munkája, a lángész hatalma iránt.

A nemzet örömeiből kétfős részi kérünk mi, kik Nagyságod-
ban Igazgatóságunk buzgó tagját tiszteljük.

Szerény munkásai vagyunk egy magasztos ezélnak. Magyar-
ország nagygyvá és hatalmassá tételének és Nagyságod velünk volt,
mikor a magyar tengerhajózás első bárlatata kisajdóere vállalkoztunk
és velünk van ma is, mikor a magyar hajóknak tekintélyes raja szeli
a világ-tengerek hullámaait s büszkén hordozza meg a hazai lobogót,
melyet Nagyságod díszített fel azon ajándékkal: „hajának használs!”

Ma elhözük és meghajhuzuk a lobogót Nagyságod előtt.

Az „Adria” Magyar Királyi tengerhajózási Részvénytársaság díszalbuma
Jókai Mórnak
Petőfi Irodalmi Múzeum

„... tizenhat küldöttségnek egyaránt csengő hangon, nem
mutatva semmi ernyedést, fejezi ki örömét és háláját.»”

abban a tudatban, hogy e jelszóhoz hívek maradtunk s azzal az igérettel,
hogy főrekvéseinkel jövőben is ezen jelszó fogja irányítani.

E kapcsolat az, melynél fogva az öröm és büszkeség keletkező
érzelével vettünk részt Magyarország irói működésének felszázéves
ünnepén, kérve a Gondviselést, hogy Magyarországot halálával elfelt, szerező
nemzele üdvére és boldogságára sokáig elfesse.

Mély tiszteléssel

Az „Adria” Magyar Királyi tengerhajózási Részvénytársaság díszalbuma
Jókai Mórnak
Petőfi Irodalmi Múzeum

*„Valamennyi vármegye díszalbumot és/vagy díszoklevelet
küldött...”*

Ez az omega ölte volna meg a Jókai összkiadás szép tervét is, mert a számok óriási magasságra nőttek, minél többet számoltam, és lehetetlennek látszott hazánkban ily vállalatot megindítani. Szinte sajnáltam, hogy Jókai oly sokat írt, hogy önmaga tette lehetetlenné műveinek összkiadását. Azonban a terv nem engedett nyugodni, elfogott az a bizonyos láz, amely a tervelőt nem engedi pihenni, és attól tartottam, hogy valaki megelőz avval az ideával, mely voltaképpen oly kézenfekvő volt.”⁴⁶ A kiadás legnagyobb problémáját és kockázatát mégsem az életmű nagysága jelentette. Révai fentebb idézett „kalkulus csinálásának” fő célkitűzése az volt, hogy az eladásból befolyó pénzüsszeg felét, melyen nem a tiszta hasznot, hanem az előfizetési összeget kell érteni, megkaphassa a szerző mint a nemzet ajándékát. A díszkiadás elindításához – Révai számításai szerint – minimum 1000 előfizetőre volt szükség, hogy a kiadó ne károsuljon, amellet, hogy a sorozat árának felét, de minimálisan 100 000 forint a Jókai-ünnepen átadathassék a szerzőnek.

Leginkább maga Jókai kételkedett a terv kivitelezhetőségében. Révai már említett emlékirataiban a következőképpen beszéli el az író szkepszisét: „Előadtam neki az egész tervemet, a keresztülvitel módjait lehető részletesen – ő nyugodtan meghallgatott, néha elmosolyodott,

mikor pedig befejeztem, azzal a lakonikus kérdéssel főzött le:

– Hát meg van maga bolondulva öcsém? Hiszen az én munkáim több kiadó kezébe örökre le vannak kötve, azok meg nem fognak lemondani jogaikról, azután meg hol vesz maga ezer embert Magyarországon, aki annyi pénzt ad munkáimért, mikor úgy is sok példányban vannak elterjedve.”⁴⁷ Jókai a magas szerzői honorárium miatt is kételkedett abban, hogy az előfizetők száma elérheti az ezret. Épp ezért az előkészületi tárgyalások alatt folyamatosan licitálta lefelé saját honoráriumát előbb felére, majd harmadára, sőt – mivel a terv megvalósítása egyre inkább szívügyévé vált – végül arról lemondani szándékozott. Révai azonban mindvégig hitt az első számítások szerinti terv megvalósíthatóságában, s nem fogadta el Jókai ajánlatát.

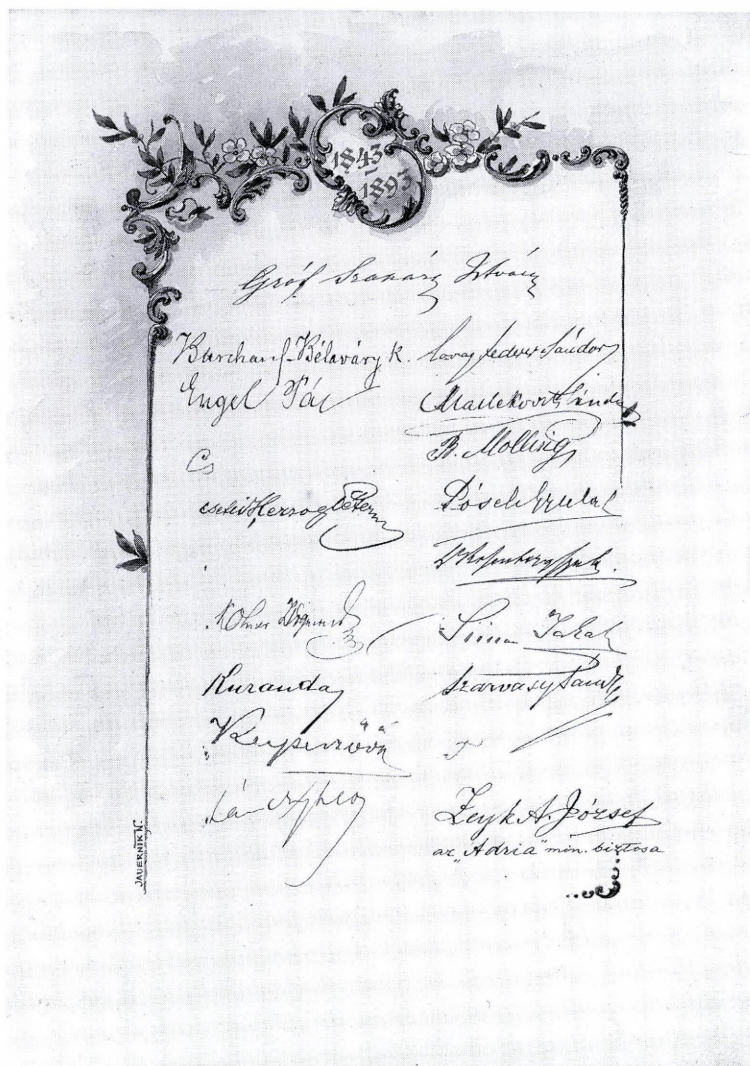
A Jókai szerint is súlyosabbnak ítélt akadály – a kiadási jogok összekuszáltsága – azonban valóban majdnem megghiúsította a kiadás létrejöttét, ugyanis a Jókai-művek kiadói jogával nem egy, hanem több könyvkiadó rendelkezett. A legnagyobb ellenállást a legtöbb, illetve a legkevesebb kötet első kiadási jogát birtokoló vállalatok, a Franklin Társulat⁴⁸ és a Légrády támasztották. A Franklin Társulat esetében a vezetés vélekedése nem volt egységes. Jurány Vilmos, a vállalat igazgatója a sorozat esetleges sikertelensége okozta anyagi problé-

⁴⁶ Révai, 1920. I. k. 245. old.

⁴⁷ Uo. I. k. 245–246. old.

⁴⁸ OSZK Kézirattára, Fond 5/2. Ebben az iratanyagban található a Franklin Társulat és Jókai Mór között fenálló, a kiadási jogokra vonatkozó szerződéseket összefoglaló számozatlan irat is, amely 1886. március 23-án kelt Budapesten. Mivel ez a

tisztázat 1886-ban keletkezett, nincs benne még szó a díszkiadás számára átadandó művekről, hanem az ún. népszerű kiadás megjelölt kötetekre vonatkozik. A Révai kiadó nyilvánvalóan azért szerezte be, hogy tisztában legyen az elődkiadót illető jogi helyzettel.

Az „Adria” Magyar Királyi tengerhajózási Részvénytársaság díszalbuma
Jókai Mórnak
Petőfi Irodalmi Múzeum

„... az erdélyi kőszénbányászok ajándéka egy tárnát
ábrázoló szobor volt...”

mák mellett a már készleten lévő kötetek, valamint az éppen frissen forgalomba kerülő 150 füzetes Jókai népies kiadás eladhatatlanságával érvelt. Hirsch Lipót, a Társulat nyomdájának vezetője azonban – felismerve a tervben rejlő erkölcsi és anyagi lehetőségek páratlanságát – mindamellett, hogy megszervezte a Belvárosi Takarékpénztár kezességét, Révaival együtt a Franklin Társulat főreszvényeséhez, a Hitelbank jogtanácsosához, dr. Takáts Lajoshoz fordult, aki Jurány Vilmosra gyakorolt nyomásával készítette kompromisszumra a Franklin Társulatot.

A csupán egy kötet kiadási jogával rendelkező Légrády a szerkesztési munkálatok közepette jelentkezett azzal az egyébként jogos panasszal, hogy a *Nincsen ördög*re vonatkozó Légrády-jogot a Révai teljesen figyelmen kívül hagyta, s engedély nélkül illesztette be a sorozatba. Mint a két kiadó és a szerző közötti levelezésből kiderül, az inkább etikai indíttatású, a kiadói jogok elismerésére és tisztázására irányuló követelés Jókai mulasztásának a következménye. A szerző ugyanis, bár magára vállalta az „egy kötetes kiadókkal”, így Ráth Mórral és Légrády Károllyal való tárgyalást, ez utóbiról megfélekedezett. A már-már perrel fe-

nyegető konfliktus azonban egy méltányos egyezséggel és anyagi kártérítéssel rendeződött. A Pfeipfer Ferdinánd-cég valamint az Athenaeum⁴⁹ nem támasztott különösebb követeléseket a Révai Kiadóval szemben, ez utóbbi különösen azért nem, mivel Jókai tagja volt az Athenaeum igazgatótanácsának, illetve a jubileumi bizottság egyik alelnöke, Emich Gusztáv maga is támogatta a kiadás ügyét.

Révai, miután Jókai és a kiadók beleegyezését elnyerte, Eötvös Lórándon keresztül a jubileumi bizottsághoz fordult, hogy az ünnepségsorozat részévé válhasson a díszkiadás ügye.⁵⁰ A kiadás megszervezésének, kivitelezésének és terjesztésének munkálatait a Bizottság – Eötvös Lóránd biztatására – hivatalosan is a Révai Testvérekre bízta, ezzel fejezvé ki elismerését és háláját Révai Mór Jánosnak a kiadást létrehívó ötletéért.

„... mert Magyarországon a legnehezebb könyvet eladni”⁵¹

Ezzel a mondattal töpreng el Móricz Zsigmond *Úri muri*jának narrátora a 100 kötetes Jókai-kiadás előfizetőit gyűjtő fiktív alak,

49 Az Athenaeum 15 kötet kiadási jogával rendelkezett, s ezzel a 40 kötetes Franklin mögött a második helyen állt. A kötetcímek részletes felsorolásához vö. OSZK Kézirattára Fond 5/2., különösen az 1893. december 30-án kelt (számozatlan) szerződést.

50 Révai Mór Eötvös Lóránddal való személyes egyeztetését követően hivatalos levélben fordult a jubileumi bizottsághoz, melyben a kiadás körülményeit, a részletes pénzügyi kalkulációt, valamint a kiadandó sorozat formátumára vonatkozó terveit ismertette. (Vö. OSZK Kézirattára,

Fond 5. Budapest, 1893. V. 15.) E javaslat külön érdekessége, hogy a díszkiadás mellett bűjtötlan bár, de közli az olcsóbb kivitelezésű, de tartalmilag és nyomdatechnikailag teljesen megegyező nemzeti kiadás közrebocsátására vonatkozó terv indokait is: a szélesebb rétegek számára készült olcsóbb kiadás a biztosítéka annak, hogy a más kiadók tulajdonában lévő kiadási jogok megtérítése mellett is kiadható legyen a sorozat.

51 Móricz Zsigmond: *Úri muri*. Szépirodalmi, Budapest, 1953. 181. old.

Lekenczey Muki vállalkozása kapcsán a magyar könyvpiacról. A díszkiadás ügye azonban rácafolt erre a pesszimizmusra, hisz nem kellett – ellentétben a regény szüzségével – semmiféle cselhez folyamodni az ezer előfizető összegyűjtéséhez, hisz rövid idő alatt – igaz nem annyira magánszemélyek, mint inkább egyesületek, közintézmények, kaszinók által – összegyűlt a nyomdai munkálatok megindításához szükséges ezer megrendelő.

A negyvennyolcféle különböző előfizetési felhívást Beöthy Zsolt, valamint Rákosi Jenő fogalmazta meg, s Eötvös Lőránd névaláírásával nyomatékosította. Számos napilap külön rovatot engedett át a bizottság hirdetéseinek, és rendszeresen közölte az előfizetők névsorát.

Jókai, aki folyamatosan figyelemmel kísérte a lapok híradásait, 800 előfizető körül járván tréfásan jegyezte meg Révainak: „Nagyon sok aláírónak kell még beérkeznie, mert az eddigiek többnyire ismeretlenek előttem.”⁵² A díszkiadás első előfizetője József főherceg volt, aki három példányban rendelte meg a sorozatot; az ezredik előfizető 1894. január elsején jelentkezett. A kiadáshoz szükséges 1000 aláírás fele alig három hét alatt gyűlt össze, s miután a számos olvasói kérésnek engedve lehetővé vált a részletfizetés lehetősége, a január hatodikai ünnepre az 1800-at is meghaladta a megrendelői névsor. „Jókai összes műveinek jubiláris díszkiadására január elsején

érkezett az ezredik előfizető. Ezer megrendelésre volt szükség, hogy egyrészt a nemzeti díszkiadás terve megvalósítható legyen, másrészt a jubiláris költő százezer forint honoráriumot kaphasson. Minthogy az ezren felül még egyre érkeznek megrendelések a nemzeti díszkiadásra, a bizottság elhatározta, hogy csak január végéig fogad el előfizetéseket és így módot nyújt a száz kötet megszerzésére mindenkinek.”⁵³ Eötvös Lőránd a január 6-ai ünnepen tehát nem csupán bejelentette a sorozat megindulását, hanem a ceremóniát követően át is adhatta azt a Belvárosi Takarékpénztár által kiállított, 100 000 Ft-ot tartalmazó betétkönyvet.

Az eredeti terveknek megfelelően háromféle sorozat készült el, amely szedését tekintve semennyiben, csupán papírmínőségében és kötésében, illetve részben formátumában különbözött. A sorozatok kötetinek mindegyike 20 ívnyi terjedelmű volt, ívenként 3700 betűvel, amelyeket **garamondból** szedtek.⁵⁴ Az ún. jubileumi díszkiadásból – mely könyvárusi forgalomba nem került – összességében 1950⁵⁵ darabot nyomtattak ki, hisz a jubileumi ünnepségig ennyi aláírás gyűlt össze. A jobb minőségű, vastagabb papíron közzétett kötetek mindegyikének elején Jókai arcképe található, s a szerző egyenként dedikálta őket.

Ugyanebből a jubileumi díszkiadásból 20 sorozat japán papírra nyomtatott ki, s ebből az ún. amateur kiadásból rendelt például

⁵² Révay, 1920. 263. old.

⁵³ Jókai jubileuma. *Vasárnapi Ujság*, 1894. 1. sz. január 7.

⁵⁴ A formátumra vonatkozó részletezést szinte valamennyi szerződés közli. Vö. OSzK Kézirattára,

Fond 5. Budapest, 1893. július 26.

⁵⁵ A példányszámra vonatkozó adatokhoz vö. OSzK Kézirattára, Fond 5. A Franklin Társulathoz intézett nyomdai megrendelő. Budapest, 1896. május 29.

Ferenc József, Erzsébet királyné, gr. Eszterházy Miklós, Eötvös Lőránd és Révai Mór János is. További 4050 sorozatot tett ki összességében a nemzeti kiadásként elhíresült, ám a korai szerződési szövegeken és nyomdai mintanyomatokon népies kiadásként nevezett változat, mely nem nagy, hanem kis nyolcadrét alakú volt, s valamivel gyengébb minőségű papírral került könyvárusi forgalomba.⁵⁶ A teljes nyomdai munkálatokat a Franklin Társulat mint a legnagyobb nyomdával rendelkező könyvkiadó vállalta magára. Megfelelő méretű kapacitással, betűvel azonban ők sem rendelkeztek, így új betűöntő gépeket kellett felállítaniuk. A kiadás és a nyomtatott munka tipográfiai szépségét az is biztosította, hogy minden betűt csak egyszer használtak fel.

A teljes sorozat öt év alatt került az olvasók kezébe úgy, hogy az előfizetők félévenként 10 kötetet kaptak. Ez volt ugyanis az a kapacitás, amelyet a kiadó, a nyomda, valamint Jókai is teljesíteni tudott. Jókai ugyanis vállalta, sőt ragaszkodott is hozzá, hogy a szövegeket maga válogathassa össze, s a szöveggondozást is maga végezhesse el. Eötvös Lőrándhoz címzett levelében, a munka vé-

geztével írja: „...ilyen nagy halmaz munkában a hiba is sok. Azt senkinek nincs joga kiigazítani: egyedül magának a szerzőnek. Én magam helyreigazíthatom a nagyobb hibákat, tévedéseket, kiostálhatom a vadócot: a mit kívülem más nem tehetne, az irodalmi egyéniség meghamisítása nélkül.”⁵⁷ A századik Jókai kötet a jubileum napjának ötödik évfordulójára jelent meg pontosan, ahogy a kiadó ígérte. „Tíz hatalmas kötet, amellyel együtt teljes immár a párját ritkító Jókai-könyvtár, amely a koszorús poéta ötven éves írói munkásságának ünnepére készült. ... Nagy becse van a századik kötetnek is, amely a története az egész vállalatnak és hű krónikája azoknak a feledhetetlen jubilaris napoknak, amikor nemcsak Magyarország, hanem az egész művelt világ ünnepelte a mi legnagyobb élő poétánkat”⁵⁸ – jelenti be 1898. január 6-án a *Nemzet* ismeretlen cikkírója, aki vélhetőleg maga a főszerkesztő, s a jubileum egyik fontos szervezője, Gajári Ödön.

S mint köztudott, páratlan sikerrel végződött „Jókai aranylakodalma a múzsával”. A jubileum alkalmából született sorozat nagy sikert aratott az 1900-as párizsi világkiállításon:⁵⁹ a Grand Prix-t, a kiállítás

56 A kétféle, azaz a jubileumi kiadás és a nemzeti vagy más néven népies kiadás közötti minőségbeli különbség jól látható nemcsak a két különböző sorozaton, hanem azon a két mintalapon is, amelyet Budapesten, 1893. december 30-án a Franklin Társulat, a Révai Testvérek és a Belvárosi Takarékpénztár Részvénytársaság képviselői írtak alá, s a Magyar Királyi Központi Díj- és Illeték Kiszabási Hivatalhoz nyújtottak be. Vö. OSZK Kézirattára, Fond 5.

57 Utolsó összes költői műveim gyűjteményéhez. In: A Jókai-jubileum története. 223. old.

58 Tudomány és irodalom. *Nemzet*, 1899. január 6. 3. old.

59 A párizsi világkiállításon Magyarországot részben egy ún. Jókai-szoba képviselte, melyben összegyűjtve állítottak ki valamennyi idegennyelvű Jókai-szöveget, a hazai díszkiadást, valamint a jubileumra kapott ajándékokat. A szoba óriási sikert aratott a közönség és a szakma köreiben egyaránt.

nagydíját nyerte el. Így az európai közönség és a szakmai zsűri szemmértékével nézve is megállta a helyét a vállalkozás.⁶⁰ Jókait a díj alkalmából a francia köztársasági elnök, Émile Loubet is fogadta, díszlakomát szervezve tiszteletére. A hazai, 1894-es Jókai-jubileum a franciaországi si-

kerben még egyszer visszaköszönt, s ahogy Révai fogalmaz: „A Jókai-ünneplés, ha nem is volt olyan lármás, aminő módon mi az ilyen ünnepeket itthon szoktuk rendezni, francia módon előkelő és ragyogó volt – Jókai utolsó nagy sikere életében.”⁶¹

⁶⁰ Ráadásul a Révai Testvérek volt az első könyvkiadó, amely világiállításon díjat kapott. Vö.

Révay, 1920. I. k. 295. old.

⁶¹ Uo.